COLOCVIU STRATEGIC

Nr. 2
Februarie 2014

UNIVERSITATEA NAŢIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ŞI SECURITATE

RISCURI ASOCIATE MEDIULUI PENITENCIAR CE POT FI EXPLOATATE ÎN SITUAŢII DE CRIZĂ ŞI RĂZBOI

Dan HALCHIN

Este fără echivoc faptul că sistemul penitenciar îşi poate aduce contribuţia la desfăşurarea acţiunilor, misiunilor şi operaţiilor duse pe teritoriul naţional atât pe timp de pace, cât şi în situaţii mai complicate când, securitatea statului se va baza nu numai pe capacitatea de reacţie a Armatei Române ci şi pe capacitatea de anticipare şi de acţiune pro-activă a tuturor instituţiilor cu atribuţii în acest domeniu. Din acest motiv este necesar să înţelegem ***care pot fi premisele****, cum se pot obţine şi unde pot fi plasate efectele destabilizării unor penitenciare şi eventual a eliberării unui număr semnificativ de persoane aflate în detenţie din unităţile aflate în zona de război sau criză. Suntem de părere că trebuie să ne imaginăm pe de o parte, implicaţiile asupra stării de spirit a populaţiei civile, iar pe de altă parte, efectele negative asupra integrităţii căilor de comunicaţii, aprovizionare şi sprijin logistic ale forţelor aflate în spatele frontului sau ale celor existente în zona de operaţii la criză. Înţelegerea şi evaluarea corectă a proceselor interne, a reţelelor mai puţin vizibile din interior dar cu legături importante în exterior, precum şi a riscurilor asociate mediului penitenciar, sunt necesare cel puţin pentru a cunoaşte potenţialul distructiv al populaţiei carcerale ajunsă în pragul unei revolte sau angrenată în alte acte de dezordine ori activităţi ilegale. Acestea sunt motivele pentru care am ales să nu neglijam aria de acţiune a acestor oameni aflaţi în custodia statului cu scopul de a fi integraţi într-un proces de recuperare socială. Pornind de la două din cele mai importante elemente statistice – numărul de persoane private de libertate - 33.000 şi numărul de cadre – 13.000 de ofiţeri şi agenţi, putem trage concluzia că sistemul penitenciar este o verigă importantă de care trebuie ţinut cont pe timp de criză şi război.*

Cuvinte cheie: *penitenciare, riscuri, criză, război.*

Apartenenţa administraţiei penitenciare la Sistemul de Apărare, Ordine publică şi Siguranţă Naţională (S.A.O.P.S.N)[1] nu este recunoscută de legiuitor în mod întâmplător. Prezenţa elementului antisocial la fiecare dintre persoanele aflate în detenţie fac ca tulburarea stării de spirit din rândul lor să fie un factor de risc pentru securitatea naţională ce nu poate fi neglijat.

Forţa destructivă a unor oameni scăpaţi de sub control care au demonstrat că pot comite acte antisociale va adăuga cu siguranţă o temere suplimentară la nivelul populaţiei care va trece prin situaţii şi aşa complicate dacă ţara noastră se va confrunta cu o criză majoră sau dacă va fi în pragul unui conflict militar. Pe de altă parte, dacă ne referim la ultima ipoteză, penitenciarele scăpate de sub control ca urmare a răzvrătirii persoanelor private de libertate au potenţialul de a produce dezordine în spatele (adâncimea) frontului, adică exact locul din care vor porni rutele de suport logistic.

Succintă descriere a sistemului administraţiei penitenciare

Sistemul[2] administraţiei penitenciare din România este constituit din Administraţia Naţională a Penitenciarelor şi unităţile subordonate a căror apartenenţă la S.A.O.P.S.N este atribuită de lege[3]. Administraţia Naţională a Penitenciarelor îşi aduce contribuţia la menţinerea ordinii publice şi a siguranţei naţionale prin coordonarea pazei, escortării, suprave-

gherii, aplicării regimului de detenţie şi organizării de activităţi destinate reintegrării sociale a persoanelor private de libertate.

Instituţia este coordonată direct de ministrul justiţiei şi îşi desfăşoară activitatea în conformitate cu prevederile Constituţiei României, Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului, Convenţiei pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, cu recomandările Consiliului Europei cu privire la tratamentul deţinuţilor, cu dispoziţiile Legii nr. 293/2004 privind Statutul funcţionarilor publici cu statut special din Administraţia Naţională a Penitenciarelor, Legii nr. 51/1991 privind siguranţa naţională a României şi legislaţiei privind executarea pedepselor.

Sistemul penitenciar este un serviciu public cu un rol social deosebit, determinat de atribuţiile sale privind formare a unei atitudini corecte a persoanelor private de libertate faţă de muncă, de ordinea de drept şi faţă de regulile de convieţuire socială. Acest rol devine vizibil în context social, în special în momentul producerii unor evenimente negative. De aceea se pune accentul pe importanţa modului de organizare şi coordonare a activităţilor de executare a pedepselor privative de libertate, prin asigurarea pazei, escortării şi supravegherii persoanelor private de libertate.

Administraţia Naţională a Penitenciarelor trebuie să evalueze permanent nevoile de asistenţă socială, educaţie şi terapeutice ale persoanelor private de libertate, acest proces constituind baza strategiei de reintegrare socială a acestora. Activitatea de pregătire şcolară şi de calificare a persoanelor private de libertate, coordonarea şi planificarea etapelor şi a programelor educaţionale sunt activităţi curente desfăşurate în cadrul sistemului pentru realizarea funcţiei educative şi de asistenţă psiho-socială.

Cu toate că, la prima vedere, aducerea în discuţie a funcţiei de resocializare a deţinuţilor poate părea în afara scopului prezentului studiu, facem precizarea că din perspectiva conceptului securităţii dinamice[4], implicarea persoanelor private de libertate în activităţi utile, are un impact pozitiv durabil asupra stării generale de spirit. O stare de nemulţumire generală în rândul unui număr de câteva mii de condamnaţi şi arestaţi preventiv poate fi exploatată sau poate degenera de la sine, în timpul sau pe fondul unor situaţii de criză sau în cazul unui conflict armat. Suntem de părere că este mult mai dificilă provocarea sau producerea unei revolte cu efecte grave asupra siguranţei aşezămintelor de deţinere dacă persoanele încarcerate au o percepţie şi o reflecţie în limite normale asupra vieţii lor cotidiene şi asupra perspectivelor imediate (muncă, activităţi educative, vocaţionale, religioase), pe termen mediu (trecerea în regimuri de detenţie ce permit un grad mai mare de mişcare şi drepturi suplimentare) şi pe termen lung (posibilitatea de liberare condiţionată).

La momentul actual, întregul sistem traversează o perioadă de profunde schimbări[5] atât la nivelul organizării structurale, cât şi din punctul de vedere al procedurilor de lucru cu care operează. Se observă însă că această evoluţie vizează mai mult activităţile cu persoanele private de libertate, lăsând oarecum în plan secund adaptarea metodologiilor care reglementează colaborarea cu alte structuri.

Cu toate că Administraţia Naţională a Penitenciarelor recunoaşte[6] existenţa unor deficienţe la nivelul capacităţilor şi capabilităţilor sistemului de a răspunde în parametri optimi la situaţii de urgenţă sau în caz de mobilizare, considerăm că factorii decizionali trebuie să se îndrepte spre unele modalităţi, astfel încât lucrurile să intre în faza de implementare a unor soluţii concrete. Câteva dintre măsurile pe care le propunem şi care nu necesită fonduri substanţiale se referă la introducerea în exerciţiile trimestriale de alarmare a rezolvării unor speţe care impun dislocarea unităţilor de penitenciare, definirea competenţelor şi responsabilităţilor (în cazul producerii unor situaţi de criză sau război) la nivelul structurilor de conducere teritoriale (cu descentralizarea actului decizional pană la nivel de regiune), proiectarea bazelor de date proprii (stocuri, informaţii, resurse umane) şi interoperaţionalizare (sau cel puţin compatibilizarea) cu cele existente la celelalte structuri cu atribuţii în domeniul apărării, ordinii publice sau siguranţei naţionale, recondiţionarea adăposturilor anti-bombardament existente sau efectuarea de investiţii de capital acolo unde nu au fost avute în vedere, efectuarea unor exerciţii în comun, inclusiv cu Forţele Terestre de apărarea a perimetrelor exterioare unităţilor de penitenciar, identificarea căilor şi rutelor (principale şi alternative) de aprovizionare tehnică şi materială ş.a.m.d.

Din punctul de vedere al unor situaţii complexe de tipul celor care pot apărea în situaţii de criză şi război, riscul major pe care sistemul penitenciar îl prezintă, este acela al scăpării de sub control a masei de persoane private de libertate. Fie că ar putea fi vorba de unităţi izolate sau de regiuni ori chiar de întreg sistemul, concretizarea acestui risc va avea consecinţe profund negative atât la criză cât şi la război. În continuare prezentăm o radiografie a unor posibilităţi din care se pot naşte riscuri majore atât pentru siguranţa naţională cât şi pentru operaţiile conduse pe teritoriul naţional.

Realităţi obiective întâlnite la nivelul populaţiei carcerale

Persoanele private de libertate care se regăsesc la un moment dat în sistemul penitenciar prezintă o serie de elemente şi caracteristici specifice care, în ipoteza unui conflict militar pot fi exploatate atât înainte cât şi după declanşarea acţiunilor armate. Colectivitatea din spatele gratiilor, reprezintă o oglindă a societăţii căruia în aparţine penitenciarul

Dan HALCHIN, expert penitenciare pe lângă Organizaţia Naţiunilor Unite, este doctorand în Ştiinţe militare al Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I”, Bucureşti. E-mail: halchin@un.org

respectiv, desigur la scară mult mai mică şi cu unele particularităţi care dau naştere unor realităţi obiective, util a fi cunoscute pentru a se împiedica transformarea lor în vulnerabilităţi şi materializarea unor potenţiale ameninţări asociate.

Caracterul eterogen al mediilor şi zonelor geografice de provenienţă (medii urbane – centrale sau periferii, rurale, autohtone sau străine), gradul de susţinere al aparţinătorilor, cu deţinuţi care se bucură de sprijinul apropiaţilor ori dimpotrivă fiind privaţi de orice tip de suport, precum şi nivelul de educaţie diferit care se extinde de la analfabeţi la persoane ce deţin titluri academice sunt trăsături ale populaţiei încarcerate ce trebuie avute în vedere când sunt formulate politici de gestionare a riscurilor privind starea de spirit în rândul persoanelor private de libertate. Un alt aspect ce nu trebuie neglijat este experienţa în domeniul infracţional, întrucât se pot întâlni recidivişti pentru care crima reprezintă un mod de viaţă precum şi persoane care au trecut pentru prima dată dincolo de limita legii. Adaptare condamnaţilor la mediul carceral reprezintă practic modalitatea în care se realizează conexiunea între aspectele menţionate anterior. Există pe de o parte, persoane pentru care penitenciarul reprezintă un mediu ale cărui elemente şi legităţi le cunosc, le respectă şi le promovează în mod natural iar pe de altă parte, persoane pentru care simpla idee de a petrece o perioadă scurtă de timp într-un mediu închis le poate altera comportamentul până la anihilarea celui mai elementar simţ de conservare. Pentru a completa registrul analizei noastre, trebuie să menţionăm şi gradul de acces la resursele materiale de care dispun persoanele private de libertate. Din acest punct de vedere putem distinge condamnaţi care intră în posesia resurselor pe căile legale şi deţinuţi care dispun de practici de eludare a regimului de detenţie pentru ca în acest mod să poată accesa o gamă largă de bunuri, unele permise de lege, altele nu. Aceste căi şi mijloace deşi cunoscute de factorii responsabili, se perfecţionează şi se adaptează continuu din diferite motive, cum ar fi: tehnologia (până în prezent ANP nu a reuşit achiziţionarea unor sisteme moderne de bruiaj a telefoniei mobile) sau lipsa dotărilor materiale şi de infrastructură (o bună parte din unităţile sistemului penitenciar sunt amplasate pe locaţii improprii preluate de la alte instituţii sau persoane juridice).

Elemente ce pot fi exploatate cu scopul destabilizării locurilor de detenţie

Pornind de la cele descrise mai sus, se poate spune că există o serie de elemente ce pot conduce la ideea folosirii persoanelor private de libertate ca un factor ostil instituţiilor statului pe timpul ducerii acţiunilor militare în situaţii de criză sau război. Existenţa statului ca inamic comun atât pentru agresor cât pentru persoanele condamnate care au un resentiment inevitabil împotriva sistemului judiciar şi persoanelor care îl reprezintă (cadre ale penitenciarului, organe de poliţie, magistraţi) este punctul din care poate porni un demers care ulterior să se concretizeze într-un avantaj concret pentru agresor. Sistemul dual de autoritate perceput de majoritatea deţinuţilor şi reprezentat de componenta instituţională oficială (director de penitenciar, adjuncţi, şefi de compartimente, şefi de escortă, şefi de puncte de lucru etc.) şi componenta informală (lideri de clanuri sau de grupări de criminalitate organizată, locotenenţi, executanţi, simpatizanţi), precum şi frustrarea asociată lipsirii de libertate determinată de conştientizarea trecerii timpului şi implicit a vieţii, sunt aspecte ce pot determina creşterea nivelului de agresivitate şi direcţionarea lui împotriva instituţiilor şi forţelor statului. Orice modificare a reglementărilor ce vizează condiţiile de viaţă din penitenciar îi va afecta pe toţi cei aflaţi într-o astfel de instituţie, producând transformări în starea de spirit a colectivului şi extrem de probabil va adânci sentimentul anti-sistem.

Regulile informale, cutumele şi clasele sociale cristalizate la nivelul populaţiei penitenciare împart persoanele aflate în detenţie în altfel de categorii faţă de cele întâlnite în societatea instituţionalizată. Foarte des o persoană încarcerată într-o unitate penitenciară îşi pierde din atributele de unicitate pe care le-a avut în starea de libertate şi devine doar un element cuantificabil într-o analiză cantitativă. Din cauza numărului redus de personal cu atribuţii pe linia comunicării la nivel personal cu deţinuţii, se ajunge ca cei din urmă să resimtă o dorinţă puternică de a primi un feed-back pozitiv cu privire la propria persoană de la oricine doreşte să-i asculte şi mai ales să le ofere o valorizare pozitivă a propriei personalităţi. Odată înţelese, aceste elemente pot fi utilizate de inamic pentru a destabiliza un astfel de mediu şi aşa de multe ori fragil şi imprevizibil când se confruntă cu stimuli pe care nu îi înţelege.

Dorinţa de eludare a regulilor de ordine interioară impuse de lege, porneşte practic de la fiecare limitare a libertăţii implementată prin coerciţie, care determină la rândul ei apariţia unei reacţii contrare de aceeaşi intensitate. Pe de altă parte, actele de sfidare a sistemului conduc la o avansare a autorilor în planul ierarhiei de grup, care, pentru a-şi păstra reputaţia, vor fi capabili de acte din ce în ce mai neaşteptate, inclusiv din categoria celor violente sau care presupun sprijinirea forţelor adverse. În acest sens, condamnaţii dispuşi a se angrena în astfel de demersuri au ca principal aliat timpul, care în general operează în favoarea persoanelor private de libertate implicate în planificarea şi punerea în practică a actelor ilicite. Exemplificările pot fi din cele mai diverse, de la cele obişnuite sistemului cum ar fi tentativele de evadare, tranşarea unor diferende pe cale violentă, disimularea unor obiecte interzise şi terminând cu observarea rutinelor, procedurilor de reacţie a personalului în diferite situaţii, precum şi identificarea cadrelor ce pot fi supuse actelor de corupţie materială ori şantaj. Informaţii ca cele din urmă se pot dovedi extrem de utile, mai ales dacă sunt cunoscute

din timp de forţele ostile întrucât oferă un avantaj în demersul de recrutare sau exploatare a unor oameni din interiorul sistemului.

---

[1] Sistemul de Apărare, Ordine Publică şi Siguranţă Naţională al României

[2] Cf. Proiectului Strategiei Sistemului Naţional al Penitenciarelor 2013-2016.

[3] Cf. art. 2 din Legea nr. 293/2004 modificată şi completată.

[4] În conformitate cu cele mai moderne abordări în materie de securitate penitenciară (2013 – *Prison Incident Management Handbook*, Oficiul Organizaţiei Naţiunilor Unite împotriva Criminalităţii şi Drogurilor – U.N.O.D.C., p. 21-31) pe lângă tradiţionala componentă fizică a securităţii, la nivelul penitenciarelor se vorbeşte de conceptul securităţii procedurale şi conceptul securităţii dinamice. Pe lângă componentele conceptului de securitate dinamică (clasificare deţinuţilor în funcţie de diferite criterii, efectuarea de patrule şi percheziţii pe baza unor informaţii precise, exersarea rezolvării unor incidente potenţiale inclusiv planificarea pentru situaţii de urgenţă, supraveghere activă) există unanim recunoscută ideea că planificarea sentinţei pentru fiecare condamnat în parte (menţinându-se un echilibru între opţiunea sa şi nevoile identificate de specialişti) aduce o contribuţie esenţială şi **decisivă** la menţinerea unui grad de securitate corespunzător în aşezămintele de detenţie.

[5] OUG nr. 77 din 2013 a impus sistemului o reanalizare şi ulterior desfiinţarea mai multor funcţii, inclusiv din sectorul operativ. Cu toate că actul normativ a fost declarat neconstituţional (Decizia 55/2014 a Curţii Constituţionale intrând în vigoare la 25 februarie 2014) o serie de măsuri au fost deja implementate iar impactul negativ a fost deja resimţit la nivelul resurselor umane şi informaţionale.

[6] Proiectul Strategiei Sistemului Naţional al Penitenciarelor 2013-2016 p.7 pct. 11, 12. Sursa - http://anp.gov.ro/documents/10180/577155/Proiect+Strategie+ANP+2013-2016.pdf/ . Documentul poate fi luat în considerare chiar în formă de proiect, atât timp cât este singurul de acest gen la nivel strategic şi cât timp unităţile teritoriale şi-au dezvoltat planuri proprii pe baza acestuia. O situaţie similară a existat în perioada 2009-2013 când sistemul a avut la baza planificării un proiect similar, neasumat de factorii politici.

CONCLUZII:

- *Dramatic este că, în circumstanţe nefericite, majoritatea oamenilor ar putea deveni susţinători ai grupărilor teroriste sau chiar membri. Din fericire cei mau mulţi dintre noi nu trăiesc în astfel de circumstanţe şi nu sunt obligaţi să aleagă între astfel de opţiuni. Terorismul este o problemă veche şi persistentă, el iese la suprafaţă mereu pentru că natura umană este receptivă la circumstanţele care produc actele teroriste şi care continuă să apară. De obicei, terorismul este simptomul unor probleme fundamentale.*
- *Putem spera că evenimentele precum cele de la 11 septembrie 2001 sau cele de la Moscova din 2010 vor încuraja o apreciere mai mare a informaţiilor pe care le avem şi vor duce la o clarificare a miturilor şi zvonurilor care persist şi continuă să domine acest început de secol.*

[1] S. Năstase, *Fenomenul terorist, o perspectivă psiho-socială*, lucrare de curs, Editura AISM, Bucureşti, 2000, p. 33.

COLOCVIU STRATEGIC este o publicaţie a Centrului de Studii Strategice de Apărare şi Securitate ce include rezultate ale unor cercetări în domeniu, opinii şi puncte de vedere ale unor specialişti din ţară, sau doctoranzi, masteranzi, din armată şi societate, implicaţi în cercetarea ştiinţifică din domeniul securităţii.

Publicaţie realizată cu sprijinul Editurii
Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I”
Redactor: Mihai ZODIAN
Supliment al revistei *IMPACT STRATEGIC*
ISSN: 1842-8096; B: 0162/418/2014

Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate
Şos. Panduri, nr. 68-72, Sector 5, Bucureşti
Telefon: 021.319.56.04, Fax 021.319.55.93
e-mail: cssas@unap.ro
http//:cssas.unap.ro